

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ
mgr Jarosław Marszewski

reżyseria serialu *Młody Piłsudski*

aneks teoretyczny:

Ekranowe metamorfozy bohatera historycznego w zmiennych kontekstach estetycznych i politycznych w polskim filmie fabularnym, serialu, teatrze telewizyjnym i dokumencie na przykładzie postaci Józefa Piłsudskiego (lata 1918-2021)

We wstępie swojej rozprawy teoretycznej mgr Jarosław Marszewski pisze:

Blisko dwuleźnie doświadczenia i zmagania z serialem Młody Piłsudski, (...) sprawiają, że temat jest mi szczególnie bliski, stanowiąc istotny emocjonalny impuls do szerszego, pogłębionego spojrzenia na ekranowe inkarnacje Marszałka w polskim filmie i telewizyjnym na przestrzeni XX i XXI wieku.

Pozwalam sobie zacytować ten fragment, ponieważ recenzencki obowiązek zapoznania się z dziełem będącym przedmiotem pracy doktorskiej oraz dołączonym do niego obszernym aneksem teoretycznym również dla mnie stał się nie tylko intelektualnym, ale i emocjonalnym impulsem do szerszego spojrzenia na problem kreacji i recepcji wizerunku postaci historycznej w filmie. Trud, którego podjął się doktorant - przeprowadzenie starannej kwerendy filmograficznej i bibliograficznej oraz opisanie ponad sześćdziesięciu poświęconych Marszałkowi dzieł filmowych i telewizyjnych tworzonych na przestrzeni ponad stu lat - zaowocował nie tylko powstaniem niezwykle wartościowego źródła o charakterze encyklopedycznym, ale także tekstu, który skłania do refleksji związanej wprost z obszarem praktyki twórczej. Dlaczego twórca sięga po postać historyczną? O czym chce przez nią opowiedzieć i po co? I wreszcie, finalne pytanie wynikające bezpośrednio z odpowiedzi na poprzednie: „Jak?”. Kolejną refleksją, jaka zostaje mi po lekturze tej pracy - mam tu na myśli zarówno serial, jak i część teoretyczną traktowane łącznie - to uświadomienie sobie do jakiego stopnia wizerunek ekranowy postaci historycznej, tak szczególnej jak Józef Piłsudski, jest swego rodzaju palimpsestem. Odbiór tej postaci opowiedzianej „na nowo” w kolejnym filmie nigdy nie jest „czysty” - patrzymy na nią poprzez filtry poprzednich realizacji; interpretujemy odwołując do wyobrażenia, na które składają się nałożone na siebie cienie uprzednio widzianych, mniej lub bardziej sugestywnych, wizerunków ekranowych i literackich.

Teoretyczna część pracy doktorskiej mgr Jarosława Marszewskiego, poza wstępem i podsumowaniem, zawiera cztery rozdziały. W pierwszym autor skupia się na kinematografii dwudziestolecia międzywojennego, kolejny dotyczy epoki

PRL, a trzeci zawiera analizy filmów, spektakli Teatru TV i seriali telewizyjnych realizowanych od roku 1989 do dzisiaj. Tak ustanowione cezury mają głęboki sens, ponieważ pozwalają umieścić omawiane utwory w określonym kontekście historycznym i w klarowny sposób prześledzić, w jaki sposób ekranowy wizerunek Józefa Piłsudskiego w każdym z wyróżnionych okresów używany był jako instrument kształtowania postaw politycznych. Wprowadzenia do kolejnych rozdziałów opatrzone są tytułem, w którym autor w syntetyczny sposób nazywa wiodącą tendencję propagandową każdej z epok.

Tytuł pierwszego rozdziału: *Polonia Restituta- pod wodzą Komendanta* odnosi się do czasu po odzyskaniu niepodległości, kiedy postać Piłsudskiego miała stać się ikoną utożsamianą na poziomie symbolicznym bezpośrednio z ideą odrodzonej podmiotowości Polski. Autor omawia dzieła kinematograficzne - kroniki, filmy dokumentalne i fabularne - z tego okresu wpisane w większości w patriotyczny nurt rodzimego kina, które służyć miało budowaniu legendy polskiego czynu zbrojnego i mitu Marszałka. Większość tych dzieł uległa zniszczeniu - zachowały się jedynie fragmenty lub recenzje i opisy z epoki. Szczegółowe omówienia poszczególnych dzieł zawarte są w kolejnych podrozdziałach. Autor podaje podstawowe informacje - nazwiska twórców, obsadę, czas trwania, datę produkcji, streszczenie fabuły oraz dokonuje obszernej i wyczerpującej analizy odbioru dzieła i jego społecznego wpływu w wymiarze politycznym i estetycznym. Taka struktura podrozdziałów stosowana jest konsekwentnie w całej pracy.

Rozdział drugi, zatytułowany: *Śmierć i kontrolowane zmartwychwstanie Marszałka* podsumowuje okres PRL, kiedy ze względów politycznych postać Piłsudskiego przez niemal dwie dekady jest, jak to ujmuje Jarosław Marszewski, „w rodzimym kinie wielkim nieobecny”. Powraca na ekran w latach 70-tych w filmach m.in. Jerzego Kawalerowicza i Bohdana Poręby z krytycznym spojrzeniem na postać jako bezwzględnego, politycznego stratega o silnych zapędach dyktatorskich. Postać Józefa Piłsudskiego nie jest dla twórców głównym tematem - skupiają się na stworzeniu fresku historycznego opisującego mechanizmy władzy i walki politycznej, niemniej Piłsudski jawi się w filmach jako postać centralna - silna i wyrazista. Jarosław Marszewski, a także autorzy cytowanych przez niego recenzji i analiz, zwracają uwagę na to, że ekranowy wizerunek postaci z okresu PRL jest swego rodzaju polemiką z legendą Naczelnika i Marszałka tworzoną z propagandowym zamysłem przez kinematografię przedwojenną. Mamy do czynienia z dekonstrukcją istniejącego mitu i przywrócenia „prawdy” postaci historycznej, przy czym owa „prawda” jest w istocie kolejnym konstruktem wynikającym z poglądów i postaw twórców danej epoki.

Trzeci rozdział, zatytułowany: *Piłsudskiego wojny, miłości i „chryje” z Polską*, poświęcony jest twórczości filmowej i telewizyjnej po roku 1989, w której postać Piłsudskiego przywoływana jest ona ekran bardzo często. Na postawie analizy tych dzieł szczególnie wyraźnie można prześledzić, na ile twórcy doświadczają zderzenia z mitem i kierują się ambicją jego dekonstrukcji. W realizowanych filmach fabularnych, dokumentalnych, serialach i teatrach TV mamy do czynienia z próbą demontażu zarówno „czarnej” legendy peerelowskiej, jak i „spiżowej” legendy przedwojennej oraz - tendencja najbardziej widoczna - intencją przybliżenie współczesnemu widzowi Józefa Piłsudskiego jako postaci

znaczącej w historii Polski, ale jednocześnie człowieka „z krwi i kości”. Centralnym punktem odniesienia jest nieodmiennie figura Józefa Piłsudskiego jako męża stanu i postaci determinującej losy Polski, a w poszczególnych dziełach twórcy starają się ujawnić cechy charakteru, temperament, osobiste doświadczenia, emocje i refleksje człowieka, który za tą figurą stoi. Tematem twórczej eksploracji staje się zatem życie osobiste i rodzinne oraz fakty historyczne i epizody dotychczas pomijane, przede wszystkim dotyczące schyłku życia oraz młodości i PPS-owskiej aktywności Piłsudskiego. Mimo wyraźnego przekierowania uwagi filmowców na wątek osobisty i uniwersalny, na poziomie odczytania dzieła postać Piłsudskiego nadal silnie funkcjonuje instrumentalnie jako element wypowiedzi o charakterze politycznym i ideologicznym, wpisanym we współczesne spory, często w oderwaniu od intencji twórców. Ten szczególny mechanizm opisany jest w kolejnych podrozdziałach dysertacji, gdzie autor poświęca sporo uwagi recepcji konkretnych utworów, cytując szeroko ich recenzje i omówienia.

W podrozdziale 3.3.5. pracy mgr Jarosław Marszewski odnosi się do własnego dzieła - serialu *Młody Piłsudski* stosując tę samą, co w przypadku innych analizowanych utworów, zobiektywizowaną i faktograficzną metodę analizy treści dzieła oraz jego odbioru, odwołując się do recenzji krytycznych. W czwartym rozdziale pracy, zatytułowanym: *Osobiste zmagania z Marszałkiem - realizacja serialu "Młody Piłsudski"* wraca do tematu, przedstawiając autorską, reżyserską eksplikację założeń artystycznych i sposobu realizacji serialu. Ta część dysertacji ma bezsprzeczny walor poznawczy odnoszący się do zagadnień z obszaru praktyki twórczej i sztuki reżyserii. Autor klarownie i wnikliwie omawia proces twórczy w ramach współczesnego modelu produkcji serialu telewizyjnego, który określa role i relacje zawodowe poszczególnych współtwórców w sposób odmienny niż w przypadku filmu autorskiego. Autor odnosi się do podejmowanych kolejno decyzji artystycznych dotyczących scenariusza, obsady, koncepcji zdjęciowej i scenograficznej, montażu i udźwiękowienia, określając wkład twórczy współpracowników, uwarunkowania produkcyjne oraz swoją rolę. Serial *Młody Piłsudski* nie jest dziełem autorskim w tradycyjnym rozumieniu, co prowokuje do zadania pytania: czy reżyseria w takim przypadku ma charakter jedynie rzemieślniczy i wyklucza autorstwo? Jeżeli uznajemy wkład autorski reżysera - w jakich obszarach i w jakim stopniu się on manifestuje? Lektura czwartego rozdziału dysertacji - eksplikacji reżyserskiej - daje pogłębiony wgląd w proces twórczy, ułatwiając czytelnikowi zależenie odpowiedzi na te pytania. Sam autor nie odnosi się do tych kwestii wprost. Jako recenzent szanuję to, ale przyjmuję z żalem - osobista refleksja twórcy filmu tak silnie autorskiego jak *Bikini Blue* byłaby dla mnie w tym kontekście bardzo cenna.

Serial *Młody Piłsudski* w zamierzeniu producenta i scenarzystów jest opartą na faktach historycznych i biografii opowieścią przygodowo-sensacyjną. Ambicją twórców, w tym zaproszonego do współpracy reżysera - Jarosława Marszewskiego, było stworzenie wpisującego się w prawidła gatunku, sugestywnego obrazu perypetii grupy młodych, zbuntowanych, zdeterminowanych i ideowych bohaterów toczących nierówną walkę z systemem. Odwołania do utrwalonych w kulturze popularnej opowieści - począwszy od Robin Hooda, na *Peaky Blinders* kończąc - są tu wyraźne i oczywiste. Realizacja tego zamierzenia w moim odczuciu nie powiodła

się w pełni. Szanując kreatywność, talent i pracę, jaką scenarzyści włożyli w zaadoptowanie faktów historycznych na potrzeby serialu, muszę stwierdzić, że większość moich zastrzeżeń odnosi się do warstwy narracyjnej - miejscami zbyt mechanicznego i uproszczonego budowania intrygi i mało sugestywnego wprowadzania wątków miłosnych, które nie zawsze organicznie wynikają z fabuły. Scenariuszową słabością, ciężącą moim zdaniem nad całością opowiadania, jest również charakterologiczny rysunek protagonisty i głównym postaci, których głęboka motywacja sprowadza się do abstrakcyjnego w gruncie rzeczy pojęcia patriotyzmu. Bunt i przekora, gniew, poczucie krzywdy i niesprawiedliwości, pragnienie sprawczości i autonomii - emocje bezpośrednio kierujące bohaterem - wynikają z założonej a priori i wbudowanej w postać "miłości do ojczyzny". Dramaturgia serialu utrzymanego w tej konwencji gatunkowej układałaby się lepiej, gdyby postawa patriotyczna bohatera wpisana była w łuk rozwoju postaci, a nie stanowiła jej rysu ontologicznego.

Reżyser nie miał bezpośredniego, decyzyjnego wpływu na kształt scenariusza. Niemniej, jak się dowiadujemy z przedstawionej eksplikacji, wykorzystywał możliwość wpływania na kwestie narracyjne i dramaturgiczne poprzez decyzje reżyserskie - wbudowaną w koncepcję pracy z aktorem, inscenizacji i montażu interpretację tekstu w zakresie treści i emocjonalnego oddziaływania scen oraz ich przebiegu. Autorskie piętno reżysera uwidacznia się najpełniej w stylu opowiadania - dynamice i ekspresji aktorskiej, spójnej i sugestywnej estetyce zdjęć i rozwiązań scenograficznych, ciekawej formule inscenizacji i montażu scen akcyjnych, w których napięcie budowane jest z użyciem detali, elips i zróżnicowanego tempa i rytmu narracji. Bezsprzecznym talentem reżysera, decydującym wprost o jakość efektu ekranowego, który w niektórych fragmentach lub całych odcinkach przekłada się na wartką, emocjonalną fabułę angażującą uwagę widza, jest umiejętność kreowania świata przedstawianego i wprowadzania do niego wyrazistych, spójnych psychologicznie postaci. W moim odczuciu reżyser potrafił w wykorzystać do maksimum potencjał tkwiący w materiale scenariuszowym i wpisując się w ograniczenia wynikające z formatu i wymagań producenta (dydaktyczny wymiar serialu), stworzył na potrzeby realizowanego serialu konsekwentną koncepcję reżyserską, w której uwidacznia się jego autorski styl i temperament.

Konkludując, przedstawioną do oceny rozprawę doktorską w postaci reżyserii serialu *Młody Piłsudski* oraz dołączonego aneksu teoretycznego *Ekranowe metamorfozy bohatera historycznego w zmiennych kontekstach estetycznych i politycznych w polskim filmie fabularnym, serialu, teatrze telewizji i dokumencie na przykładzie postaci Józefa Piłsudskiego (lata 1918-2021)* oceniam pozytywnie. W moim odczuciu spełnia ona wymogi stawiane pracom na stopień doktorski w dziedzinie sztuki filmowej. Wnoszę o dopuszczenie mgr Jarosława Marszewskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

M. Fiedla